

Inger Marie Vik og Bodil Moss

Mer enn helt og bestevenn?

Hundens rolle i relasjon med barn i barnelitteratur om andre verdenskrig

More than a Hero and a Best Friend? The Dog's Role in a Relationship with a Child in Children's Literature on the Second World War

Abstract: The aim of this article is to analyze representations of dogs in relationships with children in children's literature set during the Second World War. Placing the article in a posthumanism tradition, we use literary comparison and modality analysis to reveal underlying anthropocentric ideology in a genre of literature that tends to convey moral and ethical values related to human rights and value. Drawing upon theory about companion animals and war memorial literature, we find that the dogs from the selected material of Italian and Swedish children's books tend to be either heroes, loving companions or initiators for the children's development, or several of these roles at once. Our analysis also indicates that war as a backdrop makes these roles possible – and impacts them in specific ways. The dog might be seen as a hero to the protagonist child in the story, as a national hero important to the war effort, or both. Since the parents of the child often are unable to fulfil their roles as caregivers and protectors due to the war, the dog seems to be the natural substitute. The dogs are also in different ways helping the child protagonists cope with the traumatic experiences related to war. Our closing discussion highlights how these roles in many ways continue to maintain an anthropocentric world view, but we suggest other ways that war memorial literature for children, through the use of certain literary devices, can be used to support the readers' critical thinking about species' relationships and about how not only humans are affected by war.

Keywords: dog, war, war memorial literature, children's literature, anthropomorphism

©2025 Inger Marie Vik, Bodil Moss. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), permitting all use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. Any included images may be published under different terms. Please see image captions for copyright details. Citation: *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, Vol. 48, 2025 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v48.971>

I løpet av den første uken av andre verdenskrig ble 400 000 kjæledyr avlivet av sine eiere i London. Professor i historie Hilda Kean antyder at avlivingen, utløst av krigen, skjedde fordi dyrene til syvende og sist ble definert som "other", annerledes enn mennesket, utover det å være følgesvenn og familiemedlem (750). Temaet dyr i krig har hittil fått lite oppmerksomhet i analyser av barne- og ungdomslitteratur. Forskere innen filosofi, kulturstudier, historie og juss har i større grad bidratt til dyre- og menneskestudier (DeMello; Hediger). Ønsket om å ta hensyn til "other than human bodies" i krig har imidlertid oppstått, ikke bare i litteraturvitenskapen. Janine Natalya Clark påpeker at studier om krig som fenomen og kroppslig erfaring i stor grad tar utgangspunkt i menneskets erfaring, og dermed er med på å opprettholde et antroposentrisk verdenssyn, altså der mennesket er midtpunkt (6). 80 år etter andre verdenskrig er lærdommene om menneskeverd fortsatt aktuelle og vi anerkjenner verdien av studier av krigsminnelitteratur som kan løfte frem og aktualisere disse erfaringene. Samtidig er det et behov for litteraturstudier som eksplisitt tematiserer hvordan andre enn mennesket blir påvirket av krig, siden realiteten er at krig og konflikt har konsekvenser for flere livsformer på jorden.

Krigsminnelitteratur handler i stor grad om menneskeverd og menneskerettigheter. Ved å analysere krigsminnelitteratur for barn med hunder som sentrale karakterer, var hypotesen at verdiperspektivet kunne utvides til å gjelde ikke bare mennesket, men også dyr. Med dette som utgangspunkt har vi analysert de svenske bildebøkene *Den långa, långa resan* (1995) av Rose Lagercrantz og Ilon Wikland og *Historien om Bodri* (2019) av Hédi Fried og Stina Wirsén, og de italienske illustrerte romanene *Il custode di Elias* (Elias' vakt, 2022) av Giorgia Penzo og Lorenzo Sangiò og *Fulmine, un cane coraggioso* (Lynet, en modig hund, 2021) av Anna og Michele Sarfatti med illustrasjoner av Giulia Orecchia.

Komparativ litteraturanalyse og modalitetsanalyse i posthumanismens tjeneste

Barnelitteraturforsker Gillian Lathey påpeker at det å sammenligne krigsminnelitteratur fra forskjellige land kan gi innsikt i ulike nasjonale og kulturelle historier om krigen og avdekke underliggende ideologier (123). Bøkene vi har valgt representerer andre verdenskrig opplevd av barn i ulike nasjonale kontekster og barn som stod på ulike sider av krigen i Europa. Formålet med å analysere verkene har vært å sammenligne rollene hundene får i relasjon med barna

til tross for barnas ulike nasjonale og situasjonsbaserte opplevelser, og en formidling av krigen av forfattere og illustratører fra ulike nasjoner. Historiene¹ om andre verdenskrig ble i ettertiden en måte å etablere og videreføre et felles verdigrunnlag til en nasjonalstat på (Stenius 14). Etter den kalde krigen og mot slutten av 1990-tallet, når verdigrunnlaget var lagt, ble det rom for flere og nye tolkninger av det som hadde skjedd under krigen. Flere gikk fra å forstå andre verdenskrig primært ut fra sin egen nasjonale kontekst, til hvordan jødene spesielt, og Europa generelt, har blitt påvirket av krigen (Stenius 15). Samtidig ser man også at nyere eksempler på gjenfortellinger fra krigen, også de som blir fortalt gjennom filmer og barne- og ungdomslitteratur (f.eks. Sabotør-serien i Norge²), opererer med tradisjonelle tema som motstandskamp og bærer preg av sin nasjonale kontekst. Man kan dermed ikke utelukke at selv nyere krigsminnelitteratur formidler verdier og ideologier som er viktige for nasjonens identitetsforståelse. Å velge bøker fra ulike land har med andre ord vært et forsøk på å unngå at funnene i for stor grad bærer preg av nasjonal tilhørighet eller hvilken side man stod på i krigen, slik at vi kunne si noe mer universelt om vestlige barns forhold til hunder i krig.

Posthumanistiske studier har som mål å avdekke og utfordre humanistiske ideologier og klassiske mønstre i litteraturen, og tilby lesere nye måter å forstå seg selv på og hvordan vi som mennesker eksisterer og *kan* eksistere i og med verden (Turner 46). Vi har valgt å plassere prosjektet vårt i en slik tradisjon. Posthumanistiske litteraturstudier har paralleller til økokritiske studier ved at de begge utfordrer det antroposentriske verdenssynet (Glotfelty xviii). Posthumanismen har vært opptatt av visse farer ved menneskelig kultur, spesielt teknologiens utvikling (Haraway) og krig (Hill), mens økokritikken har viet mye av oppmerksomheten mot artsutryddelse og klimaendringer (Glotfelty xx). Innenfor begge disse retningene av litteraturstudier er det få eksempler som eksplisitt ser på dyrs rolle i krig. En som *har* sett nærmere på dyrenes rolle i krig i et posthumanistisk perspektiv, er Krista M. Turner, og vi kommer snart tilbake til hennes bidrag.

Modalitetsanalyse blir anvendt på ulike medier for å si noe om hvordan modalitetene hver for seg og sammen kommuniserer mening til leseren (Løvland 38). I bildebøker og illustrerte barnebøker kan modalitetene tekst og illustrasjoner, både hver for seg og i samspill, gi uttrykk for spesifikke syn og verdier (Nikolajeva 169). Dette fordrer en kritisk lesning av all barnelitteratur, men fra et posthumanistisk perspektiv gjelder det særlig barnelitteratur med tema-

tikk der et overordnet verdisyn gjerne er innforstått og humanistiske ideologier er dominerende, slik som litteraturen om andre verdenskrig (Lathey 124; Langås 264–265). Felles for litteratur om andre verdenskrig rettet mot barn og ungdom er at den har som pedagogisk mål å formidle historiske realiteter og fremme etisk og etnisk refleksjon (Langås 116, 130). En utfordring her er forholdet mellom det etiske ansvaret om å fortelle sannheten om grusomhetene og samtidig vurdere hva som er passende for et barn (Fornalczyk-Lipska 62–63). Denne utfordringen har gjerne blitt håndtert gjennom det Lydia Kokkola kaller "framed silence", der enkelte brutale detaljer blir utelatt eller mildnet (28, 36, 77). Virkemidler for å distansere barnet fra det mest grusomme kan være bruk av verbale og/eller visuelle metaforer, retrospekt, allusjoner, verbal og/eller visuell stillhet, fargebruk eller å ta i bruk en leke eller et dyr som protagonist i stedet for et barn (Fornalczyk-Lipska 72; Lathey 132). Verbaltekst og bilde og samspillet dem imellom, kjent som ikonoteksten (Hallberg 2) kan altså tas i bruk som et pedagogisk verktøy for å skåne barnet mot de mest grusomme realitetene fra krigen, mens de på samme tid kan formidle ideologi og verdier.

Dyr og barn

På den ene siden kan det å ha et kjæledyr eller husdyr gjøre mennesket i stand til å se på dyr som subjekter og ikke produkter som ender opp som for eksempel en biff eller en pelskåpe (Fiddes 159). Flere forfattere anvender dyrekarakterer i barnelitteraturen nettopp med den hensikt å fremme dyrets egenverdi og barns sympati for det (Ratelle 7). På den andre siden er forholdet mellom mennesker, barn inkludert, og kjæledyr grunnleggende ubalansert (Yi-Fu Tuan referert i Johnson 56; Rudd 247). En slik ubalanse gjenspeiles ofte ved at barnet gjerne er dyrets eier eller mester (Johnson 56), og kjæledyret har ikke samme mulighet til å protestere eller kommunisere sine ønsker og behov (Tribunella 30). Forholdet mellom barn og dyr har likevel ofte blitt romantisert eller fremstilt som et tettere forhold enn det mellom kjæledyret og den voksne (Hogan 133). Dette gjenspeiler ideer forbundet med romantikken og tanken om at barn er nærmere og mer lik et dyr i tanker og væremåte, og dermed nærmere naturen enn voksne (Cosslett 475–476). Det kan umiddelbart fremstå som negativt at barn er nærmere dyrene når det voksne mennesket er idealet, men positivt for en holistisk og relasjonell forståelse av hvordan vi som lever i verden er gjensidig avhengige av hverandre. Selv om posthumanisme handler om desentralisering av mennesket,

handler det også om å utfordre og endre tankesett for å møte en verden i stadig endring (Wolfe xvi). Økokritikken er også opptatt av kritisk tenkning for reell endring (Glotfelty xxvi). Lite nyanserte fremstillinger av forhold mellom dyr og barn som ikke gjenspeiler realiteten eller kompleksiteten i forholdet gir ikke utgangspunkt for kritisk lesning av forholdet mellom mennesker og dyr, og nytenkning og endring kan utebli. Massakren av kjæledyrene i begynnelsen av andre verdenskrig er et konkret eksempel på hvordan dyr var ønsket kun til de ble en byrde for menneskets egne interesser (Kean 750), og viser at selv forhold mellom dyr og mennesker som i utgangspunktet kan være karakterisert av gjensidig kjærlighet, kan settes på prøve under ekstraordinære omstendigheter.

Dyr og barn i barnelitteratur om andre verdenskrig

I følge Maria Nikolajeva er maktforholdet mellom barn og voksne til stede i all barnelitteratur (8). Dette forholdet er tydelig i barnelitteratur om andre verdenskrig, som blant annet tematiserer hvordan barn som uskyldige og sårbare har blitt påvirket av voksnes krigføring (Olsen 165; Skyggebjerg, "Vidnesbyrdlitteratur" 247). På samme måte som barn, blir også dyr trukket inn i kriger startet av de voksne (Imperial War Museums; Genosko; Nettet og Naas; Skovly). Det er derfor ikke overraskende at dyr dukker opp i krigsminnelitteratur for barn. Dessuten opptrer dyr i større grad i barnelitteratur enn litteratur for den voksne leseren (Hogan ix; Rudd 242). Det finnes betydelig med forskning på dyr i barne- og ungdomslitteraturen (Berger; Cosslett; Ritvo; Johnson), men som nevnt færre analyser av menneske-dyr-forhold i litteratur der handlingen er satt til en krig. I flere eksempler har dyr imidlertid en bi- eller hovedrolle også i barne- og ungdomsbøker med handling fra verdenskrigene (Brandman; Foreman; Morpurgo; Nannestad; Potter og Potter; Unwin). Av nordisk og internasjonal forskning på barnelitteratur om andre verdenskrig (Birkeland; Kokkola; Fornalczyk-Lipska; Langås; Lathey; Olsen; Skyggebjerg, "Fortællinger"; Skyggebjerg, "Vidnesbyrdlitteratur"; Österlund), står det svært lite om dyr.

To relativt nye bidrag vi vil trekke frem er av Krista M. Turner og av Rachel Kunert-Graf, som begge har analysert dyrekarakterer i tegneserier om krig. Kunert-Graf har i tillegg analysert en animasjonsfilm med fokus på hvordan dyrekarakterene er allegorier for palestinsk lidelse. Turner har analysert tegneserien *Treaties, Trenches, Mud, and Blood* (2014) om første verdenskrig av Nathan Hale, et verk med paralleller til det prisbelønte verket *Maus* (1996) av Art

Spiegelman om jødeforfølgelsen under andre verdenskrig der musene er jøder, kattene er tyskere og grisene er polakker. Ifølge Turner er det tydelig at Hale bevisst ønsker å skape en forvrengning av virkeligheten ved å la dyrekarakterene spille mennesker på ulike sider av første verdenskrig (zoomorfisme) og hun plasserer boken i en "funny animal"-tradisjon (50). I likhet med hvordan "framed silence" kan hjelpe barneleseren å håndtere vanskelig tematikk, kan morsomme dyr åpne for et mindre konfronterende møte med voksnes bekymringer for kontroversielle temaer som krig (Barrierer referert i Turner 50). John McKenzie gjør lignende observasjoner i sin analyse av karnevalistiske eller parodierende bøker med dyrekarakterer. Et karnevalistisk grep kan være å snu opp ned på de tradisjonelle rollene mellom dyr og mennesker som henholdsvis under- og overordnet, og som kan gi leseren mulighet til å stille spørsmålet "hva om?" (McKenzie 89-91). Tilbake til Turner er det altså kombinasjonen av antropomorfisme eller zoomorfisme og forvrengning av virkeligheten som gir barnet mulighet til å undersøke hvordan krig bryter ned barrierer mellom dyr og mennesker og den antroposentriske ideen (45).

Turners observasjon kan sees i sammenheng med Chengcheng Yous analyse av tre dystopiske romaner for barn. You belyser at tildelegning av menneskelige egenskaper hos litterære dyr i seg selv kan være med på å opprettholde et antroposentrisk verdenssyn (187). Selv om flere har uttrykt skepsis til å tilegne dyr menneskelige egenskaper som følelser og intensjoner, kan det gjenkjennbare ved naive eller selv urealistiske fremstillinger av dyr motivere barneleseren til å bli kjent med virkelige dyr utenfor boken (You 188; Burghardt 73). You argumenterer derfor for både realistiske fremstillinger, som hjelper leseren med å beholde kontakten med den virkelige verden (187, 197), og for antropomorfe tilnærminger som åpner for gjenkjennelse. Det ene utelukker ikke det andre. Dette er i tråd med Simon Flynn som taler for dyrefortellinger som både tillater identifikasjon med, og distanse til dyret fra barneleserens side (419), og med McKenzie som viser hvordan karnevalistiske bøker mot slutten av handlingen ofte beveger seg fra det absurde og tilbake til det realistiske og som gjør at leseren kan *lande* igjen i den virkelige verden, med nye erfaringer og tanker om hvordan verden er eller kan være (91). Kombinasjonen av realisme og antropomorfisme sammen med en tematisering av hvordan vi som arter er gjensidig avhengige av hverandre, er ifølge You nøkkelen til å aktivere leseren til å tenke nytt om hierarkier mellom dyr og mennesker (188-189).

Hunder i litteratur om krig

Den lojale hunden – ”man’s best friend” – blir ofte fremstilt som prototypen på det ideelle kjæledyret (Johnson 57; McKenzie 88), og hunden er et kjent syn i barnelitteraturen (Tribunella 29). Vi finner likevel ingen forskningslitteratur om hunders rolle i barnelitteratur om krig. Gary Genosko har imidlertid sett på Ernest Harold Baynes fagtekster om dyr i første og andre verdenskrig. I disse tekstene fant Genosko hovedsakelig dyrehelter (som regel hunder eller duer) som ofret seg selv for en høyere sak, det han kaller ”the tragic hero” (29).³ Hundene og duene som ble belønnet med heltestatus var utelukkende de som tjente menneskene. De var trent og domestisert slik at deres naturlige egenskaper var tilpasset å tjene krigsinnsatsen. Problemet med disse dyreheltene er ifølge Genosko at de får verdi kun gjennom å ofre seg i menneskets tjeneste og heltestatusen overskygger dermed dyrets egenverdi. I tillegg var det helst dyr som var spesielt godt likt som fikk heltestatus (29–31). Noen få, en minoritet blant dyr, fremstår altså som mer verdifulle enn andre i kraft av at de tjener mennesket på en eksepsjonell måte og i en større samfunns-kontekst. Vi kan se dette i sammenheng med Hilda Kean sin observasjon – at majoriteten av fortellingene om dyr fra andre verdenskrig er bevart gjennom individers minner (750). Genosko synliggjør et nytt nivå i hierarkiet. Tidligere har vi kommentert hvordan det voksne mennesket i et antroposentrisk verdenssyn ofte er plassert øverst, før barnet og til slutt dyrene. Genoskos påstand om dyreheltene viser at det også eksisterer nivåinndelinger mellom ulike dyr, og at dette hierarkiet – fastsatt av mennesker – tar utgangspunkt i hvor stor grad dyrene ligner oss eller er mulige for oss å kontrollere.⁴

Utvelgelsen og materialet

I utvelgelsen av materialet har vi tatt utgangspunkt i kriterier knyttet til tematikk (andre verdenskrig), karakterer (barn og hund), nasjonalitet (ulike nasjonaliteter, sider av krigen) og bruk av modaliteter (bakgrunn for modalitetsanalyse). Det var nærliggende å analysere bøkene av svenske forfattere og illustratører som er kjente for den skandinaviske leseren, mens de italienske bøkene kan tilby ny innsikt i hvordan andre verdenskrig opplevdes og formidles i andre land enn de skandinaviske, både med tanke på geografisk avstand og hvordan krigen artet seg (i Tyskland og Italia). Vi fant ingen bøker i norsk originalspråk og satt til en norsk kontekst som oppfylte samtlige kriterier.⁵ Det kunne vært interessant med en norsk bok siden

Norge jo var okkupert sammenlignet med det nøytrale Sverige. Samtidig formidler ikke nødvendigvis de svenske bøkene utelukkende et nøytralt perspektiv, *Den långa, långa resan* forteller om barn som flyktet til Sverige fra et okkupert land, og *Historien om Bodri* tar for seg Holocaust-perspektivet. *Fulmine, un cane coraggioso* og *Il custode di Elias* tar for seg henholdsvis italiensk motstandsbevegelse og et tysk-jødisk perspektiv.

Satt til flere ulike nasjonale kontekster, representerer utvalget til sammen flere av de kjente temaene i krigsminnelitteratur for barn: Holocaust, barndom og hverdagsliv under okkupasjon, motstandskamp, sabotasje og flukt (Birkeland; Kokkola 1; Lathey 122, 132; Olsen; Skyggebjerg, "Fortællinger" 117; Skyggebjerg, "Vidnesbyrdlitteratur" 247; Österlund). Fagbøker med samme tematikk har gjerne innslag av kortere historiske fortellinger om hunder og barn, men siden de ofte er korte, ble det utfordrende å gå i dybden på relasjonen, og vi valgte derfor bøker med gjennomgående narrativ. Selv om det skiller 27 år mellom den eldste og den nyeste boken, er handlingen satt til samme historiske periode. Siden det eksisterer en betydelig tidsdistanse til andre verdenskrig da som nå, valgte vi altså å inkludere *Den långa, långa resan* utgitt i 1995.

Hunden og barnet

I analysen har vi primært sett på situasjoner der hunden og barnet opptrer sammen, eller der det er grunnlag for å si noe om deres relasjon til hverandre, enten i verbaltekst, i illustrasjonene eller i samspillet dem imellom. Etter første lesning av bøkene fant vi tre gjennomgående roller (induktiv tilnærming) hos hunden: beskytter og helt, katalysator for barnets utvikling og kjærlig relasjon. Til tross for at relasjonen mellom hunden og barnet, og hundenes rolle overordnet er de samme, formidles de på ulike måter og tilpasses barnets kontekst. Gjennom modalitetsanalyse vil vi nå tolke disse rollene i lys av forskning og teori om kjæledyr i barnelitteratur, krigsminnelitteratur og dyr i litteratur om krig.

Hunden som beskytter og helt

Den långa, långa resan er skrevet av den svenske barnebokforfatteren Rose Lagercrantz og illustrert av den estisk-svenske illustratøren Ilon Wikland. Det er illustratørens egen historie vi følger gjennom jenta Ilons ulike faser på flukt fra krigen. I fortellingen er det to hunder, én i Estland som blir drept under krigen, og den nye valpen som

hun får etter å ha flyktet til Sverige. Den første hunden blir tidlig presentert som jentas beskytter: "Det var en gång en flicka som hade en hund, en vallhund, en sådan som vaktar renar och sover i snön, men nu vaktade den henne" (Lagercrantz og Wikland 7); "för rädd var hon i alla fall inte. Hon hade ju hunden!" (7); og "Och hunden var alltid med" (12). Beskytter-rollen er ytterligere fremhevet i illustrasjonene – hunden ser ofte i en annen retning enn Ilon, med spissede ører, den er på vakt (7, 10, 12–13).

Etter hvert som krigen blir en del av jentas liv, endres hundens oppdrag fra å beskytte jenta generelt til spesifikt å beskytte henne mot krigen: "För kriget kom närmare. Det kom soldater, men flickan var inte rädd. Inte så länge hon hade hunden!" (14–15). I likhet med flere andre fortellinger om kjæledyr og barn er hunden her en tydelig stedfortreder for en stabil og trygg voksen (Hogan 136) i Ilons liv. Dette endres når hunden blir skutt av soldater. Når hunden dør kan den sees på som en "tragic hero" med Genoskos begrep (29). Å drepe barnets dyr i løpet av handlingen er et vanlig grep for å skape et brudd mellom en lykkelig, naiv barndom og veien inn i det som blir sett på som en mer realistisk forståelse av verden, som voksen (Johnson 83; Rudd 247; Tribunella 31). Hunden blir altså skutt i sitt oppdrag med å beskytte Ilon, til tross for at Ilon tilsynelatende ikke er i umiddelbar fare. Kanskje er det også derfor hunden ikke får noen slags heder for oppofrelsen sin, den handlet mer av instinkt og feilvurderte faren?

Historien om Bodri er en bildebok skrevet av Hédi Fried og illustrert av Stina Wirsén. På samme måte som *Den långa, långa resan* kan den leses som vitnesbyrd-litteratur siden fortellingen bygger på Hédi Frieds egne opplevelser som jøde under krigen, understreket blant annet ved bruk av et fotografi av Hédi og hennes familie. I *Historien om Bodri* har ikke hunden Bodri en tydelig helterolle, og han får ikke nødvendigvis mulighet til å beskytte Hédi. Når Hédi og venninnen hennes Marika leker i landsbyen ser vi imidlertid i illustrasjonene at Bodri og Bandi (hunden til Marika) alltid er i nærheten. Vi har tidligere fått vite at Bodri er familiens vakthund, og på den måten er det en forventning om at han er på vakt om noe skulle skje. Slik den første hunden til Ilon er en slags stedfortreder for en trygg voksen, er også Bodri det i relasjon med Hédi og søsteren, særlig etter at foreldrene deres blir drept i konsentrasjonsleiren. Den utløsende faktoren for at de voksne ikke lenger kan oppfylle rollen som barnas beskyttere, er dermed krigen. I verbalteksten kommer dette til uttrykk gjennom en bevisstgjøring hos barnet om at også voksne kan være svake: "Jag hade aldrig tänkt på att mammor och pappor kunde

vara rädda" (Fried og Wirsén 10), og enda mer dramatisk, at de kan bli borte for alltid: "De vuxna försvann" (14).

Det er Giorgia Penzo som har skrevet historien om jødegutten Elias og hans bestevenn, hunden Caleb, i Tyskland i siste år av andre verdenskrig. Lorenzo Sangiò har laget illustrasjonene. Calebs rolle ligger eksplisitt i bokens tittel *Il custode di Elias* (Elias' vakt). Hans fremste oppgave i livet er å beskytte Elias, den oppgaven får han av moren da foreldrene blir hentet av nazistene og de skal gjemme seg i huset slik som de har lekt og øvd på tidligere: "Te lo affido, Caleb. Proteggilo" (Jeg overlater ham til deg, Caleb. Beskytt ham; Penzo og Sangiò 10).⁶ Også her er krigen den utløsende faktor for at foreldrene ikke kan oppfylle sine tradisjonelle roller. Derfor blir det svært dramatisk når Caleb mot slutten av historien tar sitt livs vanskeligste valg (259), og gjør det eneste han er programmert til *ikke* å gjøre, nemlig å forlate Elias for å hente hjelp. Her blir rollen som livredder veldig tydelig og vi følger tankene hans i korte, heseblesende beskrivelser.

Historien om *Fulmine, un cane coraggioso* (Lynet, en modig hund) er skrevet i diktform og er flankert av historiske dokumenter (vitnesbyrd, artikler, sangtekster, brev og fotografier) fra motstandsbevegelsen, typisk for krigsminnelitteratur (Fornalczyk-Lipska 62; Langås 80). *Fulmine* er selve helten i historien om den italienske motstandsbevegelsen. Han er Nicos beste venn. Nico er allerede reist på oppdrag, derfor er det *Fulmine* vi følger på hans leting etter vennen sin, med viktige beskjeder gjemt i det røde halstørkleet. Nicos lommestørkle hadde tilhørt hans bestefar, en av Garibaldi's menn i hæretog som erobret kongerikene De to Sicilier og Napoli som videre førte til samlingen av Italia i 1861. Garibaldi avbildes ofte med et rødt skjerf i halsen og det røde lommestørkleet er slik et symbol på samlingen av Italia. Med det røde lommestørkleet som halsbånd blir *Fulmine* dermed symbolet på motstandsbevegelsen og deres frihetskamp. Når en uskyldig gutt dør som følge av gruppens sabotasjehandling har Nico lagt igjen lommestørkleet sitt på stedet som et minnesmerke. Her gråter *Fulmine* mennesketårer, og barneleseren skal skjønne hvor viktig motstandskampen var til tross for uhyrlige krigshandlinger med uskyldige ofre. *Fulmine* representerer både det ideelle kjæledyret gjennom sitt vennskap og lojalitet til sin eier Nico (Johnson 57), og den ideelle soldat og helt gjennom sin budbringerfunksjon og lojalitet til nasjonen (Genosko 30).

Alle hundeheltene i materialet vårt er hannhunder (kanskje med unntak av hundene i *Den långa, långa resan* som ikke har definert kjønn), det stemmer med at de fleste helter i tidligere dyrefabler er hankjønn som utstråler karaktertrekk vi vanligvis ser på som

Bilde 1. En nasjonalhelt på oppdrag for motstandsbevegelsen. Fra *Fulmine, un cane coraggioso* av Anna og Michele Sarfatti og Giulia Orecchia (2021), s. 39. © Giulia Orecchia.

maskuline: dristighet, mot og styrke (García 894). I bilde 1 ser vi Fulmine med morsk mine når han har den farlige, men viktige jobben som vakthund for motstandsbevegelsen.

Hunden som katalysator for barnets utvikling

På fremsidebildet på boken *Historien om Bodri* står Hédi foran Bodri og det ser ut som hun forklarer ham noe (bilde 2). Deres positur er identisk på side 22, men her har hun på seg fangedrakten fra konsentrasjonsleiren og håret hennes er vekkbarbert (bilde 3). Bodri sitter, har øyekontakt med og lytter tilsynelatende til Hédi. Det kan minne om den situasjonen hvor en forelder setter seg ned på kne for å lytte til et barn eller forklare det noe.

Bodri tillater Hédi å fortelle, Hédi får fortalt til en trygg karakter. Bodri kan ikke be henne utdype eller stille spørsmål til måten hun forteller på, Hédi sier bare det hun selv vil, og hun kan velge bort det som er for vanskelig å gjenfortelle. Eric L. Tribunella trekker frem språket som en av flere særegenheter i forholdet mellom barnet og hunden (30). I relasjon med de voksne kan barn møte på utfordringer med utilstrekkelig ordforråd, en barriere som forsvinner i møte med dyr.

Bilde 2 og 3. Hédi og Bodri. Fra *Historien om Bodri* av Hédi Fried og Stina Wirsén (2019), forsidebilde; s. 22. © Natur & Kultur.

I dette tilfellet får Hédi øvd på en situasjon hun trolig møter senere, når hun må fortelle andre, også mennesker, om det vanskelige hun har opplevd. Dette er i tråd med hvordan hunder i relasjoner med barn øver dem i sosiale ferdigheter (Tribunella 30), og her er det av spesiell betydning fordi det Hédi har opplevd er så grusomt og uforståelig, og dermed spesielt utfordrende å gjenfortelle.

Begge hundene i *Den långa, långa resan* kan sies å være katalysatorer for Ilons utvikling. Når den første hunden dør, må Ilon leve videre og lære seg å håndtere tapet: "Men livet går vidare, og hur det än är måste barn gå i skolan" (Lagercrantz og Wikland 20). Det kan umiddelbart virke som om jenta håndterer den traumatiske hendelsen ganske bra. Erfaringene hennes har kanskje gjort henne mindre redd i situasjoner hvor andre barn blir redde: "Somliga blev rädda när de såg spöket, men inte flickan" (30). Å miste et kjæledyr er en traumatisk opplevelse, og å drepe kjæledyret til et barn er et litterært grep som kan sette i gang eller fremskynde modningsprosessen hos barnet (Tribunella 31; Johnson 83). Med krig som bakteppe er dette enkelt å legge til rette for. Selv om Ilon lærer seg å leve med savnet av hunden, føler hun seg til tider alene, hendelsen har preget henne. Senere blir hun syk og deprimert av alt hun har vært gjennom. En hund kan ifølge Walter Hogan være en trøst for et barn som har opplevd et traume, slik Ilon har i denne fortellingen. I realistiske historier er det ikke alltid slik at helbredelsesprosessen er rask eller enkel (Hogan 136), akkurat som Ilon har både gode og dårlige dager. Valpen Sammeli er ikke den eneste grunnen til at Ilon til slutt, når hun har kommet frem til Sverige, får det bedre, og den tillegges dermed ikke hele ansvaret for at hun skal komme seg videre i livet.

Sammeli blir introdusert helt i slutten av fortellingen og har en annen rolle enn hunden i begynnelsen, selv om den er nærmest identisk i utseende. Den nye hunden er ikke jenta sin beskytter, her er rollene snudd, jenta er beskytteren og "den voksne" som vet bedre enn valpen. Sammeli blir dermed en slags konstatering av at Ilon nå har nådd et nytt utviklingsstadium på vei mot voksenlivet:

...som var så liten fortfarande att den var rädd för sin egen matskål!
Den var rädd för vattenskålen också!

Den lilla hunden var alltid med henne utom när hon gick till skolan. Dit fick den inte gå.

Varje morgon blev den så ledsen, den stackars, stackars lilla stackaren! (Lagercrantz og Wikland 50)

Det at hunden som dør ikke har navn, kan være et grep for å gjøre tapet lettere for leseren å håndtere, en type "framed silence", spesielt siden barnet ikke i like stor grad blir skjermet i tegningen der det røde blodet illustrerer at hunden som ligger i armene til Ilon er død.

Et lignende rollebytte, at gutten får øve seg på voksenrollen, finner vi også i *Elias' vakt* når hunden Caleb er skeptisk til soldaten Konrad fordi han bærer tysk uniform. Instinktet hans sier at de skal

være på vakt, men Konrad lukter ikke som de andre fiendene. Da blir det Elias sin tur til å vise Caleb at Konrad er vennlig. Hunden gir altså barnet mulighet for egenutvikling (Tribunella 31) ved at Elias får øvd seg på rollen som oppdrager, en rolle som er sterkt forbundet med voksenlivet. Ellers forstår Caleb alltid mer enn Elias. Det er han som lukter døden i konsentrasjonsleiren og det er han som snuser seg tilbake til huset til den gamle damen og venn av familien, Ilse, mot slutten av historien.

Hunden som kjærlig relasjon

Vi har sett hvordan hunden kan være stedfortreder for en voksen som beskytter, men den kan også være erstatter for en voksen som ikke kan gi barnet kjærlighet og omsorg (Hogan 135), noe vi ser igjen i alle bøkene.

Forholdet mellom Caleb og Elias i *Il custode di Elias* er beskrevet på en svært pompøs og romantisk måte: "Respiro l'odore dolce delle piccole mani di Elias e cerco di memorizzarlo più di quanto già non lo conosca" (Jeg snuser inn den søte duften av de små hendene til Elias og prøver å prente ham inn i sinnet mer enn jeg allerede kjenner ham; Penzo og Sangiò 27), og "Resto immobile al fianco di

Bilde 4. Elias og Caleb sine hjerteslag synkroniseres. Fra *Il custode di Elias* av Giorgia Penzo og Lorenzo Sangiò (2022), s. 20. © Mondadori.

Elias [...] finché la sua voce sottile diventa un bisbiglio, e i battiti dei nostri cuori si sincronizzano” (Jeg ligger urørlig ved siden av Elias [...] helt til den tynne stemmen hans blir til et pust og hjerteslagene våre synkroniseres; 21). Caleb er på mange måter den ideelle hunden. Han er ekstremt lojal overfor eierne sine og lever for å tjene dem, spesielt lovnaden han har gitt Elias sin mamma. Den romantiske måten forholdet beskrives på kan sees i sammenheng med at et forhold mellom en hund og en gutt gir rom for følelser og fysisk intimitet som med en jevnaldrende eller voksen ellers ville vært problematisk (Garber 128). Til sammenligning med de andre bøkene i utvalget vårt er Caleb den hunden som i størst grad er representert gjennom verbaltekst i fortellingen. I sitatet over er verbalteksten imidlertid støttet av illustrasjoner (bilde 4), noe som forsterker tolkningen av det intime forholdet mellom Caleb og Elias.

Et typisk “companion species relationship” er et forhold som kjennetegnes ved at partene viser kjærlighet og omsorg gjennom fysisk kontakt (Ratelle 58). Hogan skriver at muligheten for taktil komfort er en av grunnene til at forhold med dyr er så attraktive for mennesker (146–147). I alle bøkene er det fysisk kontakt mellom barnet og hunden. Kontakten kommer spesielt frem i illustrasjonene (bilde 5, 6 og 7), og er noen ganger understreket verbalt: “[...]

och slickade henne i ansiktet av förtjusning” (Lagercrantz og Wikland 8). Kjærligheten mellom barnet og hunden kommer gjerne til uttrykk visuelt i situasjoner hvor barnet eller hunden er glad for å være i nærheten av hverandre eller verbalt når de uttrykker fortvilelse over å være separert.

Bilde 5. Fulmine og Nico gjenforenes. Fra *Fulmine, un cane coraggioso* av Anna og Michele Sarfatti og Giulia Orecchia (2021), baksidperm. © Giulia Orecchia.

Bilde 6. Hédis familie. Fra *Historien om Bodri* av Héði Fried og Stína Wirsén (2019), s. 1.
© Natur & Kultur.

Bilde 7. Héði, Bodri, Marika og Bandi. Fra *Historien om Bodri* av Héði Fried og Stína Wirsén (2019), s. 3. © Natur & Kultur.

Desentralisering av mennesket i krigsminnelitteratur for barn?

Vi har sett på hvordan hundenes rolle i relasjon til barneprotagonisten kommer til uttrykk i bilde- og barnebokmaterialet vårt, verbalt, i tegningene, og i samspeilet dem imellom. Til tross for variasjoner i fremstillingsmåte er rollene ofte de samme; beskytter og helt, katalysator for barnets utvikling og kjærlig relasjon. Felles for alle rollene er at de på ulike måter bidrar til å hjelpe barneprotagonistene gjennom krigen. En vesentlig oppgave er å hjelpe dem til å takle og forstå traumatiske opplevelser, som å miste sine foreldre, slik også Hogan understreker at et dyr i barnelitteratur kan være en trøst for et barn som har opplevd et traume (136). Et annet eksempel er hvordan Bodri muliggjør for Hédi å sette ord på det hun har opplevd i fangeleiren. Likevel er det ikke uproblematisk verken med hunder i rollen som katalysator for barnas utvikling generelt eller spesielt i en ekstraordinær kontekst som krig. Hunden kun som middel for barnets integrering i den voksnes verden er et litterært grep som opprettholder et antroposentrisk verdenssyn.

I alle fortellingene virker det som om hundene først og fremst er der for å hjelpe barnet med å håndtere krigen. På mange måter fremstår barnet sin fortelling om krigen som den mest fremtredende. Vi finner likevel eksempler på hvordan hundene blir direkte påvirket av krigen. Den første hunden til Ilon blir skutt bare fordi den bjeffer på noen soldater. Her åpner Ilon sine refleksjoner, "Hur kan man skjuta en liten hund?" (Lagercrantz og Wikland 19), opp for at leseren kan reflektere rundt hvordan dyr som blir en byrde eller plage for mennesker i krig kan være lett å kvitte seg med. Dette er også det mest konfronterende møtet med død i bøkene. Vi vet at foreldrene til både Elias og Hédi dør, men vi bevitner det ikke. På samme måte skjønner vi at soldatvennen til Elias blir skutt kun gjennom at Caleb hører skuddet. Det at hunden som blir drept ikke har navn, kan distansere barnet fra hendelsen, likevel kan scenen skape sterke følelsesmessige reaksjoner gjennom illustrasjonen av hunden som ligger død i armene på Ilon i kombinasjon med Ilons fortvilelse som er uttrykt verbalt. Dette åpner opp for refleksjon rundt hundens egenverdi og sårbarhet i krig, men står i kontrast til måten Ilon rett etterpå sier "För att den hade skällt på dem kanske, men den ville ju bara vakta henne för kriget!" (19). Hun gir hunden verdi, men samtidig er verdien koblet til hennes behov for beskyttelse og en stabil relasjon.

Selv om tittelen *Historien om Bodri* kan gi inntrykk av at historien er om Bodri, er det først og fremst Hédi sin historie. Hédi forsøker å forestille seg hvordan Bodri har det når han er forlatt, men fore-

stillingene er i stor grad påvirket av at Hédi har behov for å tenke på noe fint for å komme seg gjennom tiden i konsentrasjonsleiren. Leseren kan vanskelig vite hvordan Bodri *egentlig* har hatt det, og dermed få en nyansert eller realistisk forståelse av hvordan hunder som er etterlatt i krig kan ha det. På samme måte som dyrekarakterer kan modifisere hvor konfronterende og vanskelig krig oppleves for barneleseren (Fornalczyk-Lipska 72), kan det for den virkelige Hédi hjelpe å bruke Bodri som medium for å skape en distanse til det grusomme hun har opplevd, en distanse som også gjør det mulig for henne å bearbeide det og formidle det til andre.

Alle hundene har et kjærlig forhold til barnet. Kjærligheten fremstår som positiv for både barn og hund (de får kjærlighet og omsorg tilbake), men det gir neppe et realistisk og helhetlig bilde av vårt forhold til kjæledyr, og tilegner nok ikke dyret egenverdi i tilstrekkelig grad. Det er ofte sammenfall mellom modalitetene bilde og tekst i scener som formidler det kjærlige båndet. For mye redundans mellom bilde og tekst åpner ikke opp for ulike lesninger eller tolkninger, og kan gjøre at leseren blir passiv i møte med teksten (Nikolajeva og Scott, 17). De fleste hundene fremstår dessuten utelukkende som gode hunder med gode verdier, ofte gjennom antropomorfe egenskaper som menneskelige ansiktsuttrykk med smil eller tårer, men også verbalt ved tanker og følelser. Nabohunden til Bodri, til forskjell fra alle de andre hundene i bøkene, er fremstilt farlig, den flekker tenner til Hédi og Marika, og den er godt fastbundet. Selv om vi her får et mer nyansert bilde av menneskers forhold til hunder kan det sees på som problematisk at dette blir barnekarakterenes eneste møte med hunden som har trekk som ligner en pitbull, fordi det er med på å opprettholde en unyansert forståelse av rasen som utelukkende aggressiv.

Det er ikke godt å bestemme rasen til de andre hundene da de ikke har like tydelige rasetrekk som nabohunden til Hédi. Unntaket er kanskje hundene til Ilon som har færre antropomorfe egenskaper, og ellers har trekk vi forbinder med en border collie. De antropomorfe egenskapene er ekstra synlige i Caleb og Fulmine hvor representasjonen av hundene i større grad bæres gjennom verbaltekst hvor hundene forteller sine historier i førsteperson som gir leseren tilgang på hundenes indre liv. Begge de svenske bøkene opererer med tredjepersonsforteller som unnlater å gi hundene en indre verbal stemme, men de blir fremstilt av et menneske (barneprotagonisten, forfatterne, illustratørene), og får dermed delvis tillagt følelser, tanker og intensjoner. De svenske hundene har som de italienske en beskytterrolle overfor barnet, men ikke en like tydelig helterolle.

Caleb og Fulmine, med sin totale lojalitet overfor eierne, sin rolle som (vellykkede) livreddere og helter, kan sies å tilføres mer verdi enn hundene til Ilon og Hédi. Fulmine (den tydeligste, eneste nasjonalhelten) sin motivasjon for å bidra til motstandsbevegelsen virker også å være knyttet til hans relasjon til Nico, som er den som først drar ut på oppdrag og har en familie med historisk tilknytning til Garibaldi. Vi ser at heltestatusen i seg selv er knyttet til oppofrelse som tjener en større samfunnsnytte, og blir ikke tildelt hunder som har verdi kun for barnet eller individet. Dette kommer frem i hvordan hunden som dør i *Den långa, långa resan* ikke oppnår heltestatus selv om den ofrer seg for Ilon og er godt likt – av Ilon. Med tydeligere antropomorfe egenskaper, både uttrykt verbalt ved en direkte stemme og indre sjeleliv, og visuelt ved menneskelige miner som smil og tårer, kan det være lettere for barneleseren å identifisere seg og sympatisere med de italienske hundene. Kombinasjonen av rollen som helt med antropomorfe egenskaper kan i dette tilfellet være problematisk i måten det utelukkende gir høyere verdi til én type hund.

Som realistisk krigsminnelitteratur kan sjangeren, med sitt alvorlige tema og tydelige forankring i realismen (og som sjangerspesifikke virkemidler som bruk av fotografier og historiske dokumenter er med på å underbygge), ha vanskeligheter med å adoptere det karnevalistiske eller humoristiske som Turner påpeker er med på å utfordre det antroposentriske i tegneserier om krig. Samtidig mener vi det bør være mulig å desentralisere mennesket også i krigsminnelitteraturen. Et alternativ til karnevalisme og "the funny animal" kan i krigsminnelitteratur være kombinasjonen av realisme, antropomorfisme som gjør leseren i stand til kjenne seg igjen i og sympatisere med dyrene, og en tematisering av hvordan vi som arter er gjensidig avhengige av hverandre, slik You argumenterer for (189, 197). Den gjensidige avhengigheten kan leses ut av forholdene mellom barna og hundene i alle bøkene, men hva hundene får ut av forholdet med barna, er mindre tydelig enn motsatt, noe også alle relasjonene understreker, om enn på forskjellige måter.

Vi kan aldri gi et sannferdig bilde av hva det vil si å være en hund, men vi vil påstå at ulike fremstillinger av hunden og rollene den blir tildelt, som også leses på ulike måter, kan bidra til et mer nyansert bilde av hunden, og menneskets forhold til den. Alle bøkene beskriver relativt unyanserte hunder og forhold mellom hunder og barn, i all hovedsak fremmer de menneskelige formål og et antroposentrisk perspektiv. Refleksjon og desentralisering av mennesket er ikke umulig, men det krever mer av leseren å se dette potensialet

i bøkene. I senere tid er det reist spørsmål rundt formidlingen av hendelser fra andre verdenskrig, der det blant annet har handlet om å nyansere forståelsen av gode og onde mennesker, og rett og feil side (Langås 60). Lenge har krigsminnelitteraturen hatt fokus på de uskyldige ofrene, også barn (Langås 264-265), men vi har prøvd å ta ett steg videre ved å anerkjenne hvordan *både* barn og dyr, med utgangspunkt i hunden, blir påvirket av krig.

Biografisk informasjon: Inger Marie Vik er universitetsbibliotekar ved Høgskulen på Vestlandet (HVL), Biblioteket Bergen i Norge. Hun har master i barne- og ungdomslitteratur fra HVL (2021) og er medlem i forskergruppen Nature in Children's Literature and Culture (NaChiLitCul).

Bodil Moss er førstebibliotekar ved HVL, Biblioteket Bergen. Hun har ph.d. i italiensk sosiolingvistik fra Universitetet i Bergen med avhandlingen "Ci-a potemu fari!" Usi e atteggiamenti linguistici tra adolescenti a Catania ("Vi skal klare det!" Dialektbruk og språkholdninger blant ungdom i Catania, 2021).

Noter

1 Med historier mener vi i denne sammenheng ikke utelukkende litteratur, men også muntlig overførte fortellinger, avisartikler eller andre historiske dokumenter, for å nevne noen.

2 Sabotør-serien av John S. Jamtli er en tegneserie om ulike sabotasjeoppdrag under andre verdenskrig i Norge.

3 Heltetemaet for øvrig er svært vanlig i krigsminnelitteraturen, spesielt i motstandsbevegelsen (Eriksen 62; Stenius 13).

4 Her kan vi trekke linjer til diskusjonen om ville dyr og kjæledyr i barnelitteraturen (se Hogan).

5 Romanen om grenselosen Astrid, *Farlig oppdrag. En sann historie fra andre verdenskrig* (2024) av Lena Lindahl og Camilla Billett, gav ikke grunnlag for inngående analyse av relasjonen mellom barn og hund fordi hunden er for lite fremtredende i historien. I *Grenselos* (2024) fra Sabotør-serien av John S. Jamtli om samme historiske person, er det et lam og ikke en hund som er med.

6 Sitatene fra de italienske bøkene er vår egen oversettelse.

Litteratur

- Berger, John. *Why Look at Animals?* Penguin Books, 2009.
- Birkeland, Tone. "Den lille historien om krigen". *Barnelitterært forskningstidsskrift*, vol. 2, 2011, s. 1–11, doi.org/10.3402/blft.v2i0.8157.
- Brandman, Tony. *Bruno and Frida*. Barrington Stoke, 2022.
- Burghardt, Gordon M. "Anthropomorphism. Critical Anthropomorphism". *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, redigert av Marc Bekof, 2010, s. 73–74. ABC-CLIO.
- Clark, Janine Natalya. "War, Ontology and Bodies. Beyond Human-Centred Approaches". *Journal of Intervention and Statebuilding*, 2025, s. 1–22, doi.org/10.1080/17502977.2024.2445984.
- Cosslett, Tess. "Child's Place in Nature. Talking Animals in Victorian Children's Fiction". *Nineteenth-Century Contexts*, vol. 23, nr. 4, 2002, s. 475–495, doi.org/10.1080/08905490208583554.
- DeMello, Margo. *Animals and Society. An Introduction to Human-Animal Studies*. Columbia University Press, 2012.
- Eriksen, Anne. *Det var noe annet under krigen*. Pax, 1995.
- Fiddes, Nick. *Meat. A Natural Symbol*. University of Edinburgh, 1989.
- Flynn, Simon. "Animal Stories". *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, redigert av Peter Hunt, 2. utg., Routledge, 2004, s. 418–435.
- Foreman, Michael. *Stubby. A True Story of Friendship*. Lerner Publishing Group, 2019.
- Fornalczyk-Lipska, Anna. "Linguistic and Visual Representations of War in Picture Books". *Kwartalnik Neofilologiczny*, vol. 1, 2018, s. 60–73.
- Fried, Hédi og Stina Wirsén. *Historien om Bodri*. Natur & Kultur, 2019.
- Garber, Marjorie B. *Dog Love*. Simon & Schuster, 1996.
- García, Enrique Alonso. "Gender Perspectives on National and Nation-State Animal Symbolism". *Men and Masculinities*, vol. 23, nr. 5, 2020, s. 889–907, doi.org/10.1177/1097184X20965457.
- Genosko, Gary. "The Modern Battlefield of Natural History and the Emergence of Animal Heroes". *UnderCurrents. Journal of Critical Environmental Studies*, vol. 3, 1991, s. 28–32, doi.org/10.25071/2292-4736/37927.

Glotfelty, Cheryll. "Introduction". *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology*, redigert av Cheryll Glotfelty og Harold Fromm, University of Georgia Press, 1996, s. xv–xxxvii.

Hallberg, Kristin. "Ikonotext revisited – ett begrepp och dess historia". *Barnlitterært forskningstidsskrift*, vol. 13, nr. 1, 2022, s. 1–10, doi.org/10.18261/blft.13.1.2.

Haraway, Donna. "A Cyborg Manifesto. Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century". *The Transgender Studies Reader*, redigert av Susan Stryker og Stephen Whittle, Routledge, Taylor & Francis Group, 2013, s. 103–118.

Hediger, Ryan. *Animals and War. Studies of Europe and North America*. BRILL, 2012.

Hill, Mike. *On Posthuman War. Computation and Military Violence*. University of Minnesota Press, 2022.

Hogan, Walter. *Animals in Young Adult Fiction*. Scarecrow Press, 2009.

Imperial War Museums. "12 Ways Animals Have Helped the War Effort". *Imperial War Museums*, www.iwm.org.uk/history/12-ways-animals-have-helped-the-war-effort. Tilgjengelig 12. januar 2024.

Johnson, Kathleen R. *Understanding Children's Animal Stories*. The Edwin Mellen Press, 2006.

Kean, Hilda. "The Dog and Cat Massacre of September 1939 and the People's War". *European Review of History. Revue européenne d'histoire*, vol. 22, nr. 5, september 2015, s. 741–756, doi.org/10.1080/13507486.2015.1070125.

Kokkola, Lydia. *Representing the Holocaust in Children's Literature*. Taylor & Francis, 2013.

Kunert-Graf, Rachel. "Dehumanized Victims. Analogies and Animal Avatars for Palestinian Suffering in *Waltz with Bashir* and 'War Rabbit'". *Humanities*, vol. 7, nr. 3, 2018, s. 1–12, doi.org/10.3390/h7030079.

Lagercrantz, Rose og Ilon Wikland. *Den långa, långa resan*. Bromberg, 1995.

Langås, Unni. *Krigsminner i samtidslitteraturen*. Fagbokforlaget, Landslaget for norskundervisning, 2023.

Lathey, Gillian. "Literature of War. Comparative and Autobiographical Approaches". *Modern Children's Literature. An Introduction*, redigert av Kimberley Reynolds og Catherine Butler, Palgrave/Macmillan Education, 2014, s. 121-136.

Løvland, Anne. *Samansette elevtekstar. Klasserommet som arena for multimodal tekstskaping*. Diss., Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, 2006.

McKenzie, John. "Bums, Poos and Wees. Carnavalesque Spaces in the Picture Books of Early Childhood. Or, Has Literature Gone to the Dogs". *English Teaching. Practice and Critique*, vol. 4, nr. 1, 2005, s. 81-94.

Morpurgo, Michael. *War Horse*. Oversatt av Marie Dal, Cappelen Damm, 2012.

Nannestad, Katrina. *Vi er ulver*. Harper Collins Norge, 2022.

Nesset, Jørgen Bae og Trine Naas. "Fant over 300 døde hunder. Bildene sjokkerer". TV 2, 6. april 2022, www.tv2.no/nyheter/innenriks/fant-over-300-dode-hunder-bildene-sjokkerer/14700481.

Nikolajeva, Maria. *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*. Routledge, 2010.

Nikolajeva, Maria og Carole Scott. *How Picturebooks Work*. Routledge, 2006.

Olsen, Linda Wahlmann. "'Barndommen overgår alle'. Sårbarhet, makt og etisk investering i *Lejren* av Oskar K. og Dorte Karrebæk". *Litteratur og sårbarhet*, redigert av Adriana Margareta Dancus mfl., Universitetsforlaget, 2021, s. 161-184, doi.org/10.18261/9788215054537-2021-08.

Penzo, Giorgia og Lorenzo Sangiò. *Il custode di Elias. Il toccante legame tra un bambino ebreo e il suo cane nella Germania nel 1945. Il battello a vapore*, Mondadori, 2022.

Potter, Mélisande og Giselle Potter. *Cher Ami. Based on the World War I Legend of the Fearless Pigeon*. Little, Brown and Company, 2022.

Ratelle, Amy. *Animality and Children's Literature and Film*. Palgrave Macmillan, 2015.

Ritvo, Harriet. "Learning from Animals. Natural History for Children in the Eighteenth and Nineteenth Centuries". *Children's Literature*, vol. 13, nr. 1, 1985, s. 72-93, doi.org/10.1353/chl.0.0198.

- Rudd, David. "Animal and Other Object Stories". *The Cambridge Companion to Children's Literature*, redigert av Matthew Orville Grenby og Andrea Immel, Cambridge University Press, 2009, s. 242–257.
- Sarfatti, Anna, Michele Sarfatti og Giulia Orecchia. *Fulmine, un cane coraggioso. La Resistenza raccontata ai bambini*. Ragazzi Mondadori, 2021.
- Skovly, David. "Potepropaganda". NRK, 8. mai 2022, www.nrk.no/direkte/xl/potepropaganda-1.15954405.
- Skyggebjerg, Anna Karlskov. "Fortællinger om anden verdenskrig i nyere historiske romaner for børn". *Den historiske roman for børn. Teori, udvikling og analyse*. Dansklærerforeningens forlag, 2008, s. 109–129.
- . "Vidnesbyrdlitteratur for børn. Skildringen af ekstreme barndomsoplevelser og overgreb i aktuelle danske børnebøger". *Navigasjoner i barne- og ungdomslitteraturen. Festskrift til Rolf Romøren*, redigert av Rolf Romøren og Bjarne Markussen, Portal, 2011, s. 247–256.
- Stenius, Henrik. "Introduction". *Nordic Narratives of the Second World War. National Historiographies Revisited*, redigert av Henrik Stenius, Mirja Österberg og Johan Östling, Nordic Academic Press, 2011, s. 9–30.
- Tribunella, Eric L. *Melancholia and Maturation. The Use of Trauma in American Children's Literature*. University of Tennessee Press, 2009.
- Turner, Krista M. "War as a Posthuman Force. Anthropomorphic and Zoomorphic Representations in Nathan Hale's *Treaties, Trenches, Mud, and Blood*". *Children's Literature Association Quarterly*, vol. 47, nr. 1, 2022, s. 44–63, doi.org/10.1353/chq.2022.0003.
- Unwin, Mike. *Tales of Amazing Animal Heroes*. Puffin, 2019.
- Wolfe, Cary. *What Is Posthumanism?* University of Minnesota Press, 2010.
- You, Chengcheng. "The Necessity of an Anthropomorphic Approach to Children's Literature". *Children's Literature in Education*, vol. 52, 2021, s. 183–99, doi.org/10.1007/s10583-020-09409-6.
- Österlund, Mia. "Confronting the Trauma of the Child Evacuee". *Exploring Challenging Picturebooks in Education. International Perspectives on Language and Literature Learning*, redigert av Åse Marie Ommundsen mfl., Routledge, 2022, s. 268–283.